

Марія Кармазіна*

ВИБОРИ–2019: ЦІННОСТІ Й ОРІЄНТИРИ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ (АНАЛІЗ ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПРОГРАМ КАНДИДАТІВ НА ПОСТ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ)

У статті проаналізовано особливості передвиборчих програм осіб, які взяли участь у президентських виборах 2019 р. в Україні. Виокремлено основні ідеологічні акценти програмних документів та здійснено їх критичне осмислення.

Ключові слова: політична еліта, президентські вибори, програми кандидатів, боротьба за владу.

Mariia Karmazina. Election 2019: values and benchmarks of the political elite (analysis of election programs of candidates for the post President of Ukraine)

The article analyzes the features of the election programs of the persons who took part in the 2019 presidential election in Ukraine. The main ideological emphases of the programming documents were separated and their critical thinking was carried out.

Key words: political elite, presidential elections, candidate programs, power struggle.

Кожні президентські вибори є своєрідним викликом для суспільства: представники політичної еліти, що виявили бажання балотуватися на пост Президента України, домагаючись електоральної підтримки, виходять на «передвиборчий ринок ідей» зі своїми передвиборчими програмами (див. тексти, розміщені на сайті Центральної виборчої комісії [1]) – своєрідним концентратом найрізноманітніших ідей/ідеалів, цінностей, орієнтирів. На президентських виборах 2019 р. (порівняно із шістьма попередніми) варіантів «самодостатньої квітучої України» виборцю

---

* Кармазіна Марія Степанівна – доктор політичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувачка відділом соціально-політичної історії ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.

пропонувалося аж 44 (відповідно до кількості зареєстрованих ЦВК претендентів на президентський пост), хоча на момент виборів 31 березня своєї актуальності не втратили лише 38 програм (5 претендентів відмовилися від участі у балотуванні, а один /С. Тарута/, балотуючись сам, висловився за підтримку іншого /Ю. Тимошенко/).

Зваблювання виборця відбувалося через пропозицію привабливих (неймовірних, фантастичних, казково-захоплюючих і т. п.) ідей: перейменування України, відповідно до задуму А. Корнацького, як і О. Ващенко, в Українську Народну Республіку, намірами В. Петрова забезпечення кожного громадянина України щоденним «безоплатним хлібом» та «повернення Україні споконвічних територій, які зараз належать Польщі, Білорусі, Росії, Румунії, Угорщині». Г. Балашовим виборцю пропонувалася «золота Україна», М. Габером – «Країна №1», І. Шевченком – «успішна Україна». О. Богомолець обіцялася «справедлива медицина», О. Морозом – «приблизно 1 “умовна корова” на 3 га землі» кожному фермеру, О. Ляшко також не оминув корову, пообіцявши її «повернути у село», а, крім того, – всіх зігріти «справедливими тарифами» тощо.

Програми демонстрували не лише рішучість намірів претендентів, але й, по-своєму, свідчили про накладання своєрідного невитравного відбитку, залишеного на особистості, в одних випадках, – її безпосередньою професією («наша країна хвора», приміром, заявляла О. Богомолець), в інших – далекого минулого («А я такий, – запевняв О. Ляшко, – сказав – зробив! Це в мене ще з інтернату...»).

У ході опрацювання та безпосереднього аналізу текстів програм найперший висновок, якого доходимо: вони мали значний маніпулятивний потенціал, про що свідчить:

– *насиченість «високими ідеями і мріями»* (П. Порошенко переконував, що Україна має стати лідером аграрного сектору Європи, одним із «п'яти нових глобальних лідерів ІТ-сектору», регіональним лідером індустріального розвитку, транспортним хабом Східної Європи, «модною країною», яку відкриває світ,

державою «вільних і щасливих людей». Ю. Тимошенко бажала «великому українському народу» стати сильним, успішним, рівним серед рівних, «в один ряд з розвинутими країнами світу», «процвітаючою потужною країною», «іншою» – «щасливою, заможною та успішною». Мрія В. Зеленського – це Україна, якою ми «будемо пишатися, а всі решта – знати і поважати»);

– *значна емоційна забарвленість* (наприклад, – у ході негативного оцінювання діяльності попередників на посту та використання протиставлень у площині «ми–вони»);

– *наявність своєрідних перебільшень* (П. Порошенко твердив: «Жодна держава, яка не є в НАТО, не має нині таких тісних відносин з Альянсом, як Україна зараз», «створено незалежні антикорупційні органи» та ін.);

– *іронічний тон* (В. Зеленський вів мову про «кабінетних генералів», «професійних державотворців», «політичних пенсіонерів»);

– *наявність оціночних суджень* (прямих, як, приміром, у П. Порошенка: «Ми заклали міцний фундамент для розвитку держави – основу для української історії успіху», чи О. Вілкула: «5 років бездарної, бездумної і злочинної політики влади призвели до катастрофічних наслідків»; опосередкованих – у Ю. Бойка: «Бізнес на крові та стражданнях буде припинено...»);

– *спільність домінантного бажання претендентів – ошасливити українців*. Так, про кожну людину, «її щастя» збирався дбати П. Порошенко; про всю Україну – Ю. Тимошенко, яка, читаючи думки «народу», оцінювала його прагнення і резюмувала: «Цілий народ прагне побачити Україну іншою – щасливою, заможною, успішною. Це дуже важливий вибір!». В. Зеленський мріяв про «суспільство рівних можливостей», про «порядних і патріотичних фахівців» при владі та ін. Мрією В. Журавльова було зробити життя кожного українця «стабільно щасливим».

Слова про щастя, справедливість, справжній патріотизм та ін. у контекстах програм (особливо з урахуванням деталей політичних біографій претендентів) – ні що інше, як один з проявів «мови для

маніпуляцій». Ця мова, разом із іншими особливостями програм, наприклад, їх структурою, композиційними особливостями, наявністю інших «мов», – «низької мови» (наприклад, О. Ляшко закликав: «Досить хаосу і бардаку!», і обіцяв, що «ніхто не буде “кошмарити” бізнес»), «мови залякування» і т. п. дозволяє говорити і про низку інших важливих речей і, зокрема, не лише про особливості мислення самого претендента, але й про рівень його (чи «райтера», який випродукував текст документа) розуміння *якостей українського виборця*, масштабу його бажань і сподівань, рівня інтелекту, його слабкостей, ілюзій та ін., тобто всього того, що, врешті-решт, і уможливило маніпулювання цим виборцем. Аналіз текстів програм підводять до висновку, що претенденти на президентський пост не надто високої думки про український електорат, пропонуючи йому часто-густо «воду» (словесну) і «хліб» (обіцянки), а не системні зміни, наслідком яких би стала ефективна і конкурентоспроможна Україна.

У спектрі програм домінуючий інтерес, найперше, викликають передвиборчі програми трьох найбільш рейтингових кандидатів на пост Президента України – П. Порошенка, Ю. Тимошенко та В. Зеленського, оскільки вони віддзеркалювали певну неординарність ситуації: один політик (П. Порошенко) намагався *утримати владу*, інший (як Ю. Тимошенко, попри кілька попередніх невдач) – *її здобути*. Унікальність третьої особи (В. Зеленського) полягала в тому, що вона *ніколи не була у публічній політиці* і була *«новим обличчям»*.

У ході аналізу їхніх програм сконцентруємося, передусім, на виокремленні та інтерпретації даних щодо:

– готовності кандидата брати на себе відповідальність за ті чи інші дії у сферах, закріплених за Президентом Конституцією України (зокрема, статтями 103 та 106), та ступінь усвідомлення ним (у разі перемоги) необхідності проведення політичної діяльності строго у межах, визначених Конституцією;

– розуміння претендентом механізмів (способів, методів) досягнення проголошених цілей та орієнтирів;

– усвідомлення викликів та загроз (існуючих або потенційних), актуалізація яких унеможливить/загальмує рух до окреслених цілей, і, відповідно, – готовність претендента протистояти як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам та викликам з майбутнього.

Програма П. Порошенка по-своєму розкривала «перспективи пасивності» претендента (у разі переобрання на президентський пост) та низький ступінь його готовності брати на себе відповідальність за справи в країні та виконання обіцяного. Саме до такого висновку підводять результати контент-аналізу програми «Велика держава вільних і щасливих людей»: її автор жодного разу не вжив займенник «Я», не промовляв від власного імені, але понад 25 разів у тексті (розмір якого – 1564 слова) вжито займенник «МИ» – «ми подамо», «вступимо», «підніmemo», «завершимо», «продовжимо», «робитимемо», «збільшимо», «гармонізуємо», «забезпечимо», «сприятимемо» та ін. Балотуючись у 2014 р., П. Порошенко мислив по-іншому, використовував іншу мову (див. програму «Жити по-новому!») та промовляв від свого власного імені: «мій план дій», «стану гарантом», «не претендуватиму», «забезпечу», «докладу», «пропонуватиму», «внесу», «вважаю за доцільне», «розраховую добитися», «маю власний досвід», «добре знаю» та ін.

Намагаючись висвітлити свої досягнення на президентському посту упродовж попередніх п'яти років, П. Порошенко, уживши досить загальні фрази на зразок «ми зробили те, що не робилося роками й десятиліттями», та «заклали міцний фундамент для розвитку держави – основу для української історії успіху», до здобутків (у сфері своєї відповідальності) відніс, зокрема, відродження армії, створення трансатлантичної коаліції на підтримку України; «захист» європейського та євроатлантичного вибору; підписання Угоди про асоціацію та створення зони вільної торгівлі з Євросоюзом; отримання безвізу із країнами ЄС та Томаса про автокефалію православної церкви («акт духовної незалежності України»), що в контексті безпеки і дипломатії – сфер конституційної відповідальності Президента – є небезпідставним. Крім того, попри те, що, згідно з Конституцією,

економіка не є сферою компетентності Президента, П. Порошенко у програмі все ж констатував, що «економіка після кількарічного спаду... почала зростати завдяки зусиллям влади з макрофінансової стабілізації», а інфляцію було «знижено вчетверо порівняно з 2015 р.». До здобутків було віднесено й те, що «курс гривні стабільний протягом кількох років». Крім того, згадуючи про збільшення доходів місцевих бюджетів (завдяки децентралізації) та той факт, що в країні було «створено незалежні антикорупційні органи», як і те, що «ми захищаємо свою мову, вкладаємо кошти у підтримку української культури», П. Порошенко по-своєму засвідчив розширення меж своєї компетенції – і на економіку, і на суди, і на культуру та ін. Таким чином, у країні фактично усі базові сфери суспільства виявилися під контролем Президента, що суперечить Конституції і на практиці трансформувало форму правління в Україні.

Окреслюючи цілі, завдання і перспективи для ідеальної «великої держави вільних і щасливих людей», П. Порошенко у новій програмі не тільки обіцяв продовжити «лінію на відновлення територіальної цілісності України, повернення окупованих територій Донецької та Луганської областей і Криму політико-дипломатичним шляхом», повернення українських громадян-заручників російської агресії (правда – не конкретизуючи інструменти, які будуть використані в ході «продовження лінії»), але й, виходячи за межі своїх конституційних повноважень, формулював завдання в галузі економіки та соціальній сфері, акцентуючи, що питання подолання бідності – «основне завдання», торкався питання соціальної підтримки найменш забезпечених верств населення; ратував – без конкретизації суті змін – за зміни у системі охорони здоров'я, продовження децентралізації, зниження податкового навантаження, підвищення заробітних плат, захист приватної власності, підвищення пенсій, гармонізацію структури та змісту «освіти та науки за європейськими стандартами» та ін. Тобто Президент (у разі обрання на другий термін) обіцяв опікуватися всіма можливими проблемами суспільства і держави, без оглядок на задані Конституцією рамки

його компетенції, що дозволяє говорити, щонайменше, про посягання на фундаментальний демократичний принцип – принцип розподілу влади.

Саме з урахуванням вищевикладеного та для порівняння варто нагадати положення програми П. Порошенка, з якою він ішов на президентські вибори 2014 р. і в якій обіцяв: «Стану гарантом збереження щойно відновленої парламентсько-президентської форми правління, за якої Уряд формується коаліцією фракцій та депутатів. Не претендуватиму на повноваження більші, ніж ті, на які ви мене оберете».

У програмі 2019 р., говорячи про зовнішньополітичні цілі держави, П. Порошенко зазначав, що «наша місія – вступ до Євросоюзу і НАТО». Власне на НАТО і ЄС очільник держави робив ставку, фактично вбачаючи саме в них механізми, які мали забезпечити високі стандарти життя у країні, верховенство права, допомогу у розвитку «всієї держави і регіонів», доступ до «найбільшого світового ринку», безпеку і захист для кожного в Україні. І цей момент – показовий, оскільки, йдучи на президентські вибори 2014 р., П. Порошенко у програмі «Жити по-новому!» твердив, що «жити по-новому – це покладатися перш за все на власні сили». Крім того, у заключній частині програми-2019 («Прорив та якісні зміни в економіці»), яка була присвячена питанням внутрішнього розвитку України, говорилося про п'ять стратегічних пріоритетів для держави, далеких від його компетенцій, закріплених у Конституції: перетворення України на глобального (NB – на початку документа лідерство передбачалося в межах Європи!) аграрного лідера, перетворення IT-сектору на «креативну індустрію із постійним збільшенням його внеску у вітчизняну економіку», розвиток високотехнологічних галузей з високою доданою вартістю, підтримка української науки, покращення інфраструктури, що мало посприяти розвитку туризму.

У програмі нічого не говорилося про потенційні загрози для України. Як не було окреслено жодного плану дій у разі посилення російської агресії чи появи нових інших викликів. Чинний Президент П. Порошенко в іпостасі кандидата мало що сказав у

своїй програмі і про дії, спрямовані на реалізацію положень статті 102 Конституції, згідно з якою він є гарантом «прав і свобод людини і громадянина». Було відзначено лише те, що «ми робитимемо усе, аби захистити свободу слова та права журналістів» (у 2014 р. «точкова обіцянка» стосувалася «прав усіх національних меншин», «дотримання основних прав особи»). Вочевидь, Президента не бентежило те, що у рейтингу верховенства права у 2019 р., за даними *World Justice Project* Україна посіла 77-му позицію [2] серед 126 країн.

Таким чином, програма П. Порошенка не дала відповіді на питання, чи можливою є «держава вільних і щасливих людей», якщо Президент не рефлектує над своїми конституційними обов'язками у правовій сфері. Як і не окреслював більше своєї позиції щодо низки інших питань, не бажаючи виявляти активності, як це було у програмі 2014 р., де обіцялося: «У якості першочергового внесу до Верховної Ради закон про парламентську опозицію». Не обіцяв П. Порошенко й здійснення будь-яких інших нових законодавчих ініціатив, право на які мав згідно з Конституцією країни та ін.

Аналіз програми Ю. Тимошенко (як одного з найближчих конкурентів П. Порошенка), що мала назву «Новий курс України», засвідчив таке:

– назва програми лідерки Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» була майже тотожною назві програми – «НОВИЙ КУРС», з якою йшов на вибори у 2014 р. А. Яценюк;

– як і в П. Порошенка, програма Ю. Тимошенко охоплювала не тільки сфери компетенції Президента (згідно з Конституцією), але й багато інших. Тож у програмі йшлося не тільки про «Нову Стратегію Миру та Безпеки», але й «Нову Економічну Стратегію», «Нову Соціальну Доктрину», «Нову Молодіжну Політику» і навіть «Нову Народну Конституцію». Крім того – про «програму» реінтеграції Криму і Донбасу, що й відрізнило її програму від програми П. Порошенка, в якій це питання не порушувалося;

– мова, якою написана програма Ю. Тимошенко, це не стільки мова цілей, цінностей та орієнтирів, як мова обіцянок. Так,

обіцяючи будувати «європейську країну» та армію «за стандартами НАТО» (правда, без згадки про необхідність вступу до ЄС та НАТО, як і без конкретних «європейських цінностей» – приміром, ринку землі), претендентка завданням «української дипломатії на чолі з Президентом» проголосила завдання «йти у наступ і домагатися колективних заходів з примусу агресора до миру і повернення Криму та Донбасу», як і «організації справжнього переговорного процесу та відновлення миру відповідно до Будапештського меморандуму», і запевнила: «Ми повернемо військово-дипломатичним шляхом мир на окуповані території Криму та Донбасу» (у П. Порошенка йшлося, як вказувалося вище, про політико-дипломатичний шлях).

Загалом обіцянки «від Ю. Тимошенко», починаючи з обіцянки «народної Конституції» та «справжнього референдуму за народною ініціативою», до тих, які сконцентровані у таких виразах, як: «одразу після президентських виборів буде запроваджений...», «ліквідуємо 37 корупціогенних квазіподатків», «у перший місяць роботи нового Президента будуть зменшені ціни на газ у 2 рази», «буде зупинено варварську експлуатацію...», «ми гарантуємо, що заробітна плата працівників культури буде за п'ять років доведена до європейських стандартів» та ін., підводять до думки про наявність у програмі потужної популістської складової.

Виходячи за межі компетенцій Президента, що закріплені у Конституції, та обіцяючи ті чи інші вигоди різним верствам та групам населення України (від «воїна» до новонароджених дітей), Ю. Тимошенко у своїй програмі зовсім не говорила про загрози і виклики (наприклад, корупцію), які могли перешкоджати реалізації задуманого, як залишила не окресленими механізми та інструменти досягнення задекларованих цілей.

На тлі ідей, які можна оцінити як «президентське всесилля», програмі гостро бракувало блоку щодо виконання Ю. Тимошенко безпосередніх обов'язків Президента у сфері гарантування прав та свобод людини і громадянина. Єдиний випадок згадки про «права» стосувався парламентської опозиції (як і у випадку з П. Порошенком у 2014 р.) і ще – прав громад, яким було обіцяно:

«Парламентську опозицію буде наділено всіма правами парламентського контролю. Буде надано сильні права та можливості місцевим громадам».

Порівняння програм двох претендентів свідчить, що, поперше, П. Порошенко, на відміну від Ю. Тимошенко, не заявляв, що буде (вчергове) прагнути змінити Конституцію. Ю. Тимошенко ж, осмислюючи «Нову Народну Конституцію», обіцяла не тільки зменшити кількість народних депутатів, «повністю ліквідувати» недоторканність Президента, суддів, депутатів, але й у цій же частині документа (присвяченій «Народній Конституції») твердила про те, що «кланово-олігархічну систему буде ліквідовано». Утім, не уточнила, яким способом. Заявляючи, що «всі контролюючі органи будуть призначатися незалежно від політиків, депутатів, виконавчих та судових органів влади», – не конкретизувала, хто ж матиме повноваження робити такі призначення? Цей момент наводить на думку, що Президент у «виконанні» Ю. Тимошенко – авторитарна особистість, що здійснює владу, спираючись далеко не на демократичні принципи.

По-друге, П. Порошенко не згадував такий механізм, як референдум, тим більше – з популістським присмаком, як це запропонувала Ю. Тимошенко.

По-третє, програма П. Порошенка містила «пасажі» щодо боротьби з корупцією («за прикладом наших сусідів у Європейському Союзі антикорупційні органи мають викорінювати корупцію на найвищому рівні», «притягнення до відповідальності корупціонерів», «ліквідація корупційних схем»), що було актуально для суспільства і держави, особливо у світлі того, що у світовому Індексі сприйняття корупції (СРІ) за 2017 р. Україна із 30 балами (зі 100, які означають вкрай низький рівень корупції, а 0 балів – дуже високий її рівень) посіла 130-те місце серед 180 країн (про що йшлося у щорічному рейтингу, оприлюдненому міжнародною організацією *Transparency International* у лютому 2018 р. [3]). Ю. Тимошенко, крім ліквідації «37 корупціогенних квазіподатків, які дають змогу чиновникам тиснути на бізнес», нічого більше не обіцяла.

Зрештою, якщо П. Порошенко обіцяв, що «ми забезпечимо активну підтримку громадянському суспільству, створимо фонди для сприяння громадським ініціативам», то в програмі Ю. Тимошенко громадянське суспільство навіть не згадувалося.

Утім, було й спільне між двома кандидатами на президентський пост. Приміром, обидва претенденти, як свідчили тексти їхніх програм, переймалися тим, щоб Росія як країна-агресор, країна-окупант мала понести відповідальність за свої дії на території України і відшкодувати збитки.

Таким чином, програми досить переконливо віддзеркалювали можливі поведінкові стратегії згаданих претендентів на пост Президента.

Програма В. Зеленського (електорального фаворита, як на початку лютого 2019 р., за версією Центру Разумкова, так і в подальшому) попри «романтичний» початок, в якому кандидат взявся розповісти «про Україну своєї мрії», вигідно характеризувала його особу, оскільки декларувала, що «те, що я презентую, – це не просто моя програма. Це мої цінності. Це те, у що я вірю і чому готовий служити». «Я» звучало у програмі, коли В. Зеленський запевняв, що «іду на один термін, щоб змінити систему», і обіцяв, що «буду чесним та відданим».

Розділи програми претендента відображали ключові сфери, на яких він збирався концентрувати увагу у разі обрання: «Народовладдя через референдум», «Людина – вища цінність», «Справедливість і рівність усіх перед законом», «Безпека людини. Безпека країни», «Заможний громадянин – заможна держава», «Не боротьба з корупцією, а перемога над нею», «Здорова та освічена нація», «Комфортна країна», «Електронна країна». Таким чином, В. Зеленський окреслив своє бачення змін у переважній кількості напрямів державного і суспільного розвитку, висловивши при цьому готовність до низки конкретних кроків і вияву законодавчої ініціативи (що передбачено Конституцією): внести законопроект «Про народовладдя», у якому мав бути закріплений механізм, за

яким «тільки Народ України буде формувати основні завдання для влади через референдум та інші форми прямої демократії», демонструючи, свідомо чи несвідомо, *нерозуміння* того моменту, що не всі питання варто виносити на референдум (із-за відсутності відповідних знань, компетенцій у «народу»); облаштувати державу як «якісний сервіс» та «максимально скоротити» кількість її функцій; внести й такі законопроекти (зادля впровадження рівності і справедливості), як «Про зняття недоторканності з Президента України, народних депутатів і суддів», «Про імпічмент Президента України», «Про відкликання народного депутата України»; запровадити вибори до парламенту за «відкритими списками»; здійснити повний розподіл влад і, зокрема, досягти, щоб судова гілка влади стала «владою, а не прислужником у Президента».

Таким чином, засади функціонування держави у В. Зеленського, порівняно з двома попередніми претендентами на президентську посаду, були позбавлені «авторитарних апетитів».

Про зовнішньополітичні орієнтири В. Зеленського говорили ті частини тексту програми, в яких йшлося про «рух України до НАТО та інших безпекових об'єднань» та які оцінювалися як «запорука нашої безпеки, в яку я вірю». Утім, вступ, на думку претендента, міг бути можливим лише після всеукраїнського референдуму щодо цього питання. У питанні щодо припинення війни з Росією В. Зеленський покладався на підписантів Будапештського меморандуму, заявляючи: «Перед гарантами за Будапештським меморандумом і партнерами з ЄС ми ставитимемо питання підтримки України у прагненні завершити війну, повернути тимчасово окуповані території і змусити агресора відшкодувати завдані збитки». Таким чином, В. Зеленський (як і Ю. Тимошенко) мав великі сподівання щодо підписантів Будапештського меморандуму, попри те, що за 5 років війни останні так і не спромоглися реалізувати його положення.

«Заможний громадянин», як і «заможна держава» повинні були постати, за задумом претендента на президентський пост,

після серії заходів – запровадження одноразової «нульової декларації» для бізнесу та легалізації доходів зі сплатою 5%, детінізації економіки, розвитку внутрішнього виробництва, недорогого кредитування, ретельного оподаткування («платити податки мають всі»), формування прозорого ринку землі тощо. Ідея про ринок землі – ще одне свідчення демократичного налаштування В. Зеленського і його відмітна – на рівні тексту програми – риса, порівняно із П. Порошенком і Ю. Тимошенко. Як і налаштованість на боротьбу з корупцією. «Не вкради!» – основна заповідь у боротьбі з корупцією», – проголосив кандидат і додав, що «сам не крав і нікому не дозволю».

Серед ідей, які вирізняли програму В. Зеленського, була ідея деконцентрації центральних органів влади у Києві, покращення екології, забезпечення функціонування «електронної країни».

Як і попередні кандидати, В. Зеленський не рефлекував проблему майбутніх викликів для України. Крім того, якщо у програмах П. Порошенка і Ю. Тимошенко хоч щось говорилося про науку (на тлі катастрофічної неуваги до науки і науковців та фактичного відмирання наукової сфери у державі П. Порошенко заявляв, що «окремий пріоритет – підтримка української науки і сприяння її тіснішій взаємодії з реальним сектором»; виховання, освіта та наука – були визначені «всеохоплюючим пріоритетом» у Ю. Тимошенко), то у тексті програми В. Зеленського йшлося про «освічену націю», про те, що загальна освіта повинна формувати «людину сучасних знань», вища освіта – «людину майбутнього», але слово «наука» у програмі було відсутнім.

Отже, аналіз програм кандидатів свідчить, щонайменше, про:

– значний маніпулятивний потенціал, закладений у них претендентами на президентський пост;

– те, що мова політики, по-своєму обстоювана/пропонована претендентами українському виборцю, це (у низці випадків) – мова пустих популістських обіцянок, мова ворожнечі і ненависті, залякування, «низька мова», мова, що «перенасичена» акцентуванням своєсередніх політичних цінностей й орієнтирів, які мало відповідали реальним потребам більшості українців в умовах

сьогодення, тощо. Ці «мови» свідчили про специфіку сприйняття і ставлення претендентів до виборця, розуміння політиками слабкостей останнього, його настроїв, рівня інтелектуального і психологічного розвитку;

– відмінність зовнішньополітичних цінностей й орієнтирів осіб, які виявили бажання взяти участь у президентських виборах 2019 р. і мали найбільший передвиборчий рейтинг. П. Порошенко ратував за вступ України до НАТО і ЄС, Ю. Тимошенко збиралася провести «повну модернізацію Збройних сил України за стандартами НАТО», В. Зеленський – припускав «рух до НАТО» після проведення референдуму. Щодо стосунків з Європою, то якщо П. Порошенко й Ю. Тимошенко осмислювали майбутнє України як європейської держави, то В. Зеленський говорив про «партнерів з ЄС»;

– уникнення кандидатами на президентський пост питання прав і свобод людини і громадянина, як і питань, пов'язаних з розвитком громадянського суспільства;

– бажання розширення (зокрема П. Порошенком і Ю. Тимошенко) меж президентських компетенцій, виходу за рамки, окреслені Конституцією України. Зокрема, найбільшу увагу кандидати на пост Президента приділяли такому питанню (з-поза конституційних меж компетенції Президента), як питання економічного розвитку держави, соціального забезпечення громадян, розвитку освіти та охорони здоров'я. Утім, про перспективи розвитку науки говорили або мимохідь, або взагалі замовчували питання;

– бажання змінити Конституцію (Ю. Тимошенко) та використання у політичній практиці такого інструменту, як референдум, для вирішення тих чи інших питань (В. Зеленський).

– актуальність загрози (за тих чи інших специфічних обставин, що можуть скластися у державі) авторитаризму в країні; про те, що особи, які претендували на президентський пост, не завжди чітко усвідомлювали можливості розвитку України у руслі демократії.

1. Центральна виборча комісія. Вибори Президента України. 2019. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/WP001>

2. World Justice Project. Rule of Law Index. 2019. URL: https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP_RuleofLawIndex_2019_Website_reduced.pdf

3. Рейтинг ТІ: Україна – найкорумпованіша країна в Європі після Росії. URL: <https://www.dw.com/uk/%D1%80%D0%B5%D0%B9%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B3-ti-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BC%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%88%D0%B0-%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%B2-%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D1%96-%D0%BF%D1%96%D1%81%D0%BB%D1%8F-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D1%97/a-42683410>